

Egyenjogúsítási törekvések a felszabadult Romániában

NEGYVEN ÉVE ALAKULT A MAGYAR NÉPI SZÖVETSÉG

Amikor 1944. október 16-án a MADOSZ (Magyar Dolgozók Országos Szövetsége) Brassóban tartott országos értekezlete a „romániai magyarság átfogó népi szervezetévé” szélesülve ismételten állást foglalt a román demokrácia mellett, és programjával, céljával összhangban nevét Romániai Magyar Népi Szövetségre (MNSZ) változtatta, a romániai magyar nemzetiség történetében új korszak kezdődött.

Az MNSZ megalakulásának és programadásának idején Erdély még súlyos harcok színteré. Az elvonuló front nyomában megjelenő reakciós román adminisztráció internáló táborokkal, jogfosztó rendeletekkel, Maniu gárdája pedig fejszével és sortűzzel oly módon teremtett rendet, hogy a SZEB (Szövetséges Ellenőrző Bizottság), az eléje tárt bizonyítékok alapján, november 14-én Észak-Erdély területéről kiutasítja a román közigazgatást.

Az MNSZ — örököséként a Kós Károly szerkesztette Kiáltó szó gondolatának, a MADOSZ programjának, a Vásárhelyi Találkozó Hitvallásának és az Erdélyi Magyar Tanács Memorandumának — bonyolult bel- és külpolitikai, sajátos nemzetiségi szituációban kezdte meg működését.

Ebben az apokaliptikus légkörben épp úgy politikai, erkölcsi bátorság és elkötelezettség hit a nyílt tiltakozás „az ellen a gyalázatos rágalom ellen, amely az egész magyar népet fasisztaként próbálja beállítani”, mint fennhangon kimondani: „Az adott helyzetben a magyarság számára egyetlen járható út van — a román demokratikus erőkhöz való csatlakozás útja.”

Az MNSZ első időszakában, amely a demokratikus ODA-kormány és a magyarbarátságárgáról ismert Dr. Petru Groza hatalomra jutásáig, 1945. március 6-ig tart, a fő feladatot a szervezeti hálózat kiépítése, a politikai életbe történő bekapcsolódás és aktív részvétel, a reakció sovinizta intézkedései elleni jogorvoslás követelése, és nem utolsósorban a szervezeti életben is különleges helyzetet teremtő, a közigazgatási kettéosztottságból eredő szervezeti megosztottság áthidalása képezte.

Az MNSZ a formában és a tartalomban egyaránt szem előtt tartva a demokratikus centralizmus elvét és a nemzetiségi létből fakadó feladatát, kiépítette szervezeti hálózatát. Szakbizottságaival átfogta a legkisebb helyi szervezetet és központi intézőbizottságát. Ezek feladatköre kiterjedt a nemzetiségi lét minden területére. A szervezet elnöke az a Kurkó Gyárfás lett, aki a MADOSZ vezetőjeként is a demokrácia és a nemzeti jogegyenlőség elvét vallva, maga mögött tudva a román börtönöket és internáló táborokat, politikai alapelvét továbbra is lakonikus tömörséggel egyetlen mondatba sűrítette: „... ami jár a románoknak, jár a magyaroknak is”. Az MNSZ ideiglenes székhelye — a fél-Erdélyek egyesítéséig — Brassó lett, a volt MADOSZ-központ. Itt jelent meg október 24-én a szervezet első napilapja is, a Népi Egység, amelynek főszerkesztője 1948 tavaszáig Kurkó Gyárfás volt.

Az MNSZ politikai, nemzetiségi koncepciójának igazát fejezik ki szaporodó szervezetei, népgyűlései. November 5-én Krizbán, 8-án Csikban értekeztek. December 10-én Brassóban és Temesvárott, 17-én Bukarestben tartottak nagygyűlést. Az MNSZ növekvő politikai aktivitását nemcsak az ODA-hoz (Országos Demokrata Arcvonal) való csatlakozása, az RKP és a

szervezet között működő összekötők szerepe fejezi ki, hanem október 29-én az Ekés Front vezetőjének Dr. Petru Grozának politikai beszéde Déván, a bukaresti MNSZ nagygyűlésen Romulus Zaroni földművelésügyi miniszter beszéde, az 1945 januárjában Bukarestben tartott szakszervezeti kongresszusra meghívott MNSZ-vezetők felszólalása is. Az MNSZ politikai aktivitásával egyenes arányban nőtt jogegyenlőséget követelő tevékenysége is. A bukaresti nagygyűlésen elfogadott 10 pont, a szakszervezeti kongresszuson elmondott politikai beszéd a demokratikus erőkhöz való csatlakozás kifejezésével együtt követelte a munkatáborok feloszlatását, ahol „magyar nemzetiségű román állampolgárokkal dolgoztatnak állati körülmények között”.

Az MNSZ megalakulása pillanatától aktív és cselekvő tevékenységet folytatott. Míg jogügyi irodája a román sovinizmus okozta sérelmek orvoslását sürgeti, földosztó bizottságai már az Ekés Fronttal karöltve az együttélés szellemében cselekszenek: földet kap Gyaluban 195 román család mellett 106 magyar is. Január 10-én pedig az MNSZ felhívására a székelyföldi magyar munkások már megkezdték az elhagyott gyárak üzembe helyezését. Bukaresti tagozatának közművelődési bizottsága január 24-én Petőfi-ünnepélyt rendezett, a sepsiszentgyörgyi Mikó-kollégiumban pedig 1200 magyar tanuló anyanyelvén kezdett tanulni. A helyi szervezetek közművelődési bizottságának munkájába szinte kivétel nélkül kapcsolódott be a helyi értelmiség. A brassói női és szociális bizottság „társadalmi lejecskékből” bölcsődét hozott létre, Sepsiszentgyörgyön pedig — az ifjúságot is bevonva a munkába — szülőotthon építését kezdték meg.

Észak-Erdélyben az 1944. október 27-én újjászerveződő MADOSZ lelke Balogh Edgár lett. Ő, aki már korábban kapcsolatot teremtett az erdélyi demokratákkal, aki az Erdélyi Magyar Tanácsban a Városi Őrség szervezésének lelke, aki Kolozsvár felszabadulása után egy héttel, október 18-án, ha „egy oldalon, valami gyalázatos pakoló papíron” is, de megjelentette az „Erdélyi Magyar Nép Lapját”, a Világosságot.

A megújult kolozsvári MADOSZ a kialakult közigazgatási sajátosságtól függetlenül már 1944. november 30-án bejelentette az MNSZ-hez való csatlakozását. 1945. március 13-ig azonban önálló munkára kényszerült, az MNSZ észak-erdélyi bizottságának „ügyvezető elnöke” pedig Balogh Edgár lett.

Az észak-erdélyi különleges, mondhatni egyedülálló közigazgatási helyzetből, az ezt kiváltó eszmélésből megszületett a történelmi múlt közös súlya alatt az együttélésnek egy csodálatos, jövőbe mutató, de azóta is egyedülálló példája. Az ODA észak-erdélyi bizottságának november 24-én megválasztott központi tanácsadó testülete és végrehajtó bizottsága, amelynek szerves és aktív részét képezte az MNSZ, lehetővé tette a demokratikus kibontakozást. Az így közösen alkotott szervezeti keret biztosította szakosztályainak megteremtésével a napi gondok és az általános jogi kérdések megoldását. Nemcsak a szállítást, az ellátást, a közegészségügyet, az oktatást, a hírszolgálatot, a közművelődést kellett mozgásba lendíteni, hanem állást kellett foglalni a kölcsönös nyugalmat szolgáló nemzetiségi kérdésekben is. Az interregnum alatti rendeletek a békés együttélés tényleges lehetőségeit öntötték jogi formába. Rögzítették a demokratikus alapon megállapított szavazati jogot, megfogalmazták a háborús bűnösségről szóló törvényt, kidolgozták a „mind szociális, mind nemzetiségi szempontból kifogástalan” földreformtörvényt amelynek már csak elfogadására, de nem végrehajtására maradt idő, megszervezték az önálló magyar anyanyelvű tanfelügyelőségek kiépítését, régi sérelmeket orvosolva vezették be minden tantárgy anyanyelven való oktatását. Az együtt, a közös újrakezdettség lehetőségének legjobb bizonyítéka Kolozs megye prefektusának 1945. február 10-én kelt 847/945. számú rendelete, amellyel olyan nyelvgyakorlat emelkedett jogerőre, ami a jogegyenlőség nyelvhasználati megvalósulása: „Kolozsvár és Kolozs megye területén a hivatalos nyelv mind a román, mind a magyar nyelv”. Ebben a légkörben törvényszerűen kényszerül hallgatásra a román és a magyar reakció. Az MNSZ tehát joggal válik bizakodó támogatójává a román demokráciának.

Észak-Erdély visszacsatolásakor, 1945. március 13-án zárult le az MNSZ észak-erdélyi bi-

zottságának önálló tevékenysége is. Utoljára még a kormánnyal folytatott egyeztető tárgyalásokat, amelyek alapját a Dr. Demeter János által átadott, „a magyar dolgozók még megoldatlan problémáit” tartalmazó feljegyzés képezte.

Az MNSZ tevékenységének második szakasza időben, eseményekben, küzdelmekben és eredményekben összehasonlíthatatlanul gazdagabb és eredményesebb az elsónél. „A romániai magyar nép demokratikus politikai szervezete” 1947. május 22-ig, az újabb, de más előjelű cezuráig kiépítette „nemzetiségi anyaszervezetét” és megteremtette a demokratikus elven alapuló nemzeti egységet. A már egyesített szervezet 1945. május 6—13. között tartotta meg első országos kongresszusát Kolozsvárott. Ennek jelentőségét és az MNSZ politikai súlyát jelzi, hogy nemcsak romániai körökben keltett feltűnést, nemcsak a magyarországi sajtó, de a Szovjetunió is figyelemmel kísérte. A magyarság tanácskozásán megjelent a miniszterelnök, Dr. Petru Groza, Teohari Georgescu belügyminiszter, Vladescu Racoasa nemzetiségügyi miniszter és Luca László, az ODA főtitkára is.

A kongresszus elfogadta a szervezeti szabályzatot, jogerőre emelte a határozati pontokat és újraszabta vezetését. A szervezet központját Kolozsvárra helyezték, a fővárosban jogügyi irodát hoztak létre. Az MNSZ, miközben intenzív jogi küzdelmet folytatott a még mindig működő munkatáborok felszámolásáért, a jogtalanul zár alá vett magyar javak visszaszolgáltatásáért, a sovíniszta jellegű visszaperlési törvény megszüntetéséért, az állampolgársági ügyek méltányos rendezéséért, a földbirtokreform igazságos végrehajtásáért, a magyar egyetem elakadt szervezésének folytatásáért, következetesen vallotta: „a demokrata magyarság meggyőződött arról, hogy a román demokrácia mindent elkövet a nemzeti jogegyenlőség minél előbb való megvalósítása érdekében”. Ezt a politikai véleményét tükrözi az oly nagy vihart kavart novemberi marosvásárhelyi központi intézőbizottsági ülés kiáltványa is: „Nem helyeselnünk semmiféle olyan törekvést, akár magyar, akár román részről, amely a bécsi döntéshez hasonló módszerrel a nemzetközi reakció szolgálatában Erdélyből újra háborús tűzfészket teremtene.” Az MNSZ reálpolitikai irányvonalát igazolandó folytatta építő munkáját. Székelyudvarhelyen 1946. június 27—30. között tartott II. országos kongresszusáig kibővítette központi végrehajtó bizottságát és szakszervezeteket, körzeti felelősi rendszerével intenzívebb kapcsolatteremtési lehetőséget biztosított helyi szervezeteihez. Ugyanakkor közbenjárt a magyar földműves rétegek sérelmeinek felülvizsgálataért, a földbirtok- és az állampolgársági törvény módosításáért, az internáló- és munkatáborok felszámolását előírt törvény gyorsabb végrehajtásáért, a magyar tanügy sérelmeinek megszüntetéséért. Megteremtette a romániai magyarság intézményes jogvédelmének alapjait. Létrehozta az Országos Közművelődési és Tanügyi Bizottságot, megalakította az Országos Magyar Gazdasági Tanácsot. Felkarolta és támogatta az EMGE-t (Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület), a magyar szövetkezeti mozgalmat, ellenőrizte a magyar pénzügyi helyzetét, megkezdte Székelyföld gyógyvizeinek és üdülési lehetőségeinek felmérését, eredményesen vette kézbe a csíki magánjavak jogi és gazdasági kérdését. Az Országos Magyar Segélyező Bizottság megalakításával a hadifoglyok és más rászoruló személyek szociális gondozását kívánta megoldani.

1946 júniusában Országos Jogügyi Értekezletén az RKP tudtával kidolgozta azt az új nemzetiségi statutum-tervezetet, amely hivatott lett volna a román demokrácia eredményeit a nemzetiségi kérdésben is tükrözni és a még 1945. február 7-én megjelent nemzetiségi statutumon túlmutatni. Ezt a tervezetet azonban a kongresszus jóváhagyása után már hiába terjesztették a kormány elé.

Az MNSZ eredményes politikáját tükrözik a II. országos kongresszus beszámolójának adatai is. Egy év alatt a tagság létszáma 387 753 főről 449 111-re emelkedett, 24 megyei, 1240 helyi szervezetet fogott össze. Minden nehézség és probléma ellenére is működött már 1680 népiskola, 127 középiskola, 4 karral a Bolyai Tudományegyetem, tanítottak a zenei és a képzőművészeti főiskolán. Az MNSZ 5 napilapjának 37—40 000-es, 4 hetilapjának 19 000-es példányszáma a sajtóbizottság munkájának eredménye. Ezek az adatok az MNSZ román demokráciára alapozott politikai koncepciójának realitását igazolják.

Az MNSZ épp sajátos helyzetéből következően maga is szorgalmazta a magyar és a román nép közötti hídszerepének megvalósítását. Ennek számtalan példája közül kiemelkedett nemcsak a magyar és román kormány közti közvetítő munkája, a két ország kommunista pártjához fűződő viszonya, hanem a segélyező bizottságon keresztül megszervezett magyarországi gyermekek üdültetési akciója, a kultúrkapcsolatok kiépítésének igénye, ami elsősorban a Román—Magyar Társaság keretein belül bontakozhatott ki.

Az MNSZ politikai súlyát a novemberre kiírt nemzetgyűlési választásokon hozott sikere bizonyította leginkább. Még székelyudvarhelyi kongresszusán bejelentette, hogy az ODA-val azonos politikai programmal, de sajátos feladatainak is megfelelő kiegészítésekkel, önálló politikai pártként kíván indulni. A majd félmillió szavazattal parlamentbe juttatott 28 magyar képviselő „az önálló magyar, demokratikus magyar listára való szavazás” elgondolásának helyességét és a román demokráciával való együttműködés eredményességét tükrözte.

Az MNSZ-nek politikai sikerei csúcspanyában, 1947 tavaszán, keservesen kellett tapasztalnia a külkapcsolatok hatását tükröző belpolitikai változásokat.

A párizsi béke lezárása után a román demokrácia fejlődésének Janus-arcúsága rendkívül bonyolulttá tette a magyar nemzetiség reális helyzetértékelési lehetőségeit. Amikor 1947. május 22-én az RKP magyar nyelvű napilapjában, a kolozsvári Igazságban megjelent Luca László a romániai magyarság politikai lehetőségeit elemző cikke, minden kétséget kizáróan kezdődött új szakasza az MNSZ történetének. Az eddig is el-elhangzott „elvtelen magyar egység”, a „nemzeti elzárkózás” vádja most konkrét formában megfogalmazva új politikai feladatot jelentett: az ellene való küzdelmet. Ez valójában a feleslegesnek minősített MNSZ felszámolásának kezdete.

Az MNSZ Temesvárott, 1947 novemberében tartott III. országos kongresszusa már magán viselte ennek jeleit.

A szalámitaktika jól bevált módszereinek hatására megváltozott a szervezet felépítése, az elnökök jogköre, háttérbe szorultak kipróbált vezetői, kiváló szakemberei. Így került sor Venczel József kizárására, Dr. Nagy Géának, a magyar tanfelügyelőségek megszervezőjének félreállítására, a kongresszuson pedig kikerült elnöki pozíciójából a nemzetiség jogegyenlőségének gyakorlati megvalósításához konok hittel ragaszkodó Kurkó Gyárfás is.

A magyar reakció hatásaként értékelt nemzeti szeparatizmus ellen meghirdetett harcban az MNSZ sem gazdasági, sem kulturális intézményeit nem tudta már kellőképpen megvédeni, legfeljebb kompromisszumok árán életüket hosszabbíthatta meg.

Ugyanakkor a magyar intézmények sorvasztásának kezdetével párhuzamosan sorra oldódtak meg az eddig elintéztelen egyéni sérelmek. Hatályon kívül került a visszaperlési törvény, módosították az állampolgársági törvényt, ami majd 200 000 magyar állampolgárságát oldotta meg, rendezték a magyar tanárok besorolását és a volt állami magyar tisztviselők nyugdíjjogosultságát. Az MNSZ még mindig emelkedő taglétszáma, a moldvai csángók körében kiépített szervezetei, a bővülő iskolahálózatról tanúskodó 1790 népiskolája, 173 középiskolája, 47 tanonciskolája, felsőoktatási rendszere, változatlanul eredményesen működő parlamenti csoportja szintén a román demokrácia fejlődését igazolta.

Ezért érthető, hogy 1948 tavaszán az új parlamenti választások idején ismét bizakodó a magyarság. Az MNSZ képviselői csoportja a Nagy Nemzetgyűlésben és szakemberei jelentős állami beosztásokban a fiatal népköztársaság demokratizmusát jelzik.

Az oktatási reform és az új kultusztörvény elfogadása azonban ismét ellentmondásokat hozott felszínre. A júniusban kinevezett új közoktatásügyi vezértitkár, Czíkö Lőrinc ugyan a még mindig fejlődő iskolahálózatról: 2671 elemiről, 184 középiskoláról és a tanügyi reform előnyeiről nyilatkozik. Az új tanévben az érintetlen felsőoktatási rendszer, a 47-ről 53-ra emelt tanonciskolák mellett azonban csak 1320 négyosztályos és 437 hétosztályos elemi iskolában, 22 gimnáziumban és 57 középfokú szakiskolában (ebből 33 önálló, 24 csak tagozat!) kezdődhetett meg a magyar nyelvű tanítás. Az iskolareform törvényszerűen vonta maga után az önálló magyar tanfelügyelőségek beolvasztását is.

Hasonlóan érintette az új kultusztörvény a magyar színházakat is. A működő 7 magyar nyelvű színházból (Kolozsvár 2, Marosvásárhely, Nagyvárad, Szatmárnémeti, Arad és Temesvár 1—1) 3 állandó (Nagyvárad, Kolozsvár, Marosvásárhely) és 1 sepsiszentgyörgyi székhellyel rendelkező vándorszínház maradt meg. A kolozsvári magyar opera változatlanul működhetett.

Ennél lényegesen jobb helyzetbe került a magyar sajtó: összesen 8 magyar napilap, 9 hetenkénti vagy kéthetenkénti politikai, szépirodalmi, gazdasági és más szaklap, 5 magyar kulturális, gazdasági és politikai haviszemle és 11 időközönkénti politikai, kulturális és tudományos kiadvány működhetett.

Az MNSZ Kolozsvárott 1948 decemberében tartott IV. országos kongresszusa — amely egyben az utolsó is — minden eseményével kifejezi a bekövetkezett negatív változásokat. Nemcsak a túl lelkes és semmitmondó szónoki beszédek, a túl hangosra sikeredett tapsok és éljenek, a kierőszakolt újabb önbírálatok, de olyan tény is, mint a díszelnökség összetétele.

Az MNSZ felvállalt (és engedélyezett!) hídszerepének megtörtésére, nyilvánosság előtti feleslegesnek minősítésére utal közvetetten, hogy a díszelnökségbe választhatták Dolores Ibarurrit, de egyetlen magyarországi politikusnak sem jutott hely.

Az új szervezeti szabályzat elfogadtatásával pedig formai oldalról is kifejezésre jutott az a változás, amely ugyan nem törvényszerű, de egyenes belpolitikai következménye volt a kialakult hidegháborús légkörnek.

Az MNSZ létének és működésének utolsó szakasza egyenesen vezetett kolozsvári kongresszusától az 1953 februárjában bekövetkezett önfelosztásig. Feladatkörének rohamos sorvadása a demokrácia fejlődésének torzulását tükrözte. Nemcsak az MNSZ készítette Statutum-tervezet, de a máig érvényben maradt 1945-ös Statutum is feledésbe merült. A szeparatizmus és nemzetiségi lét kollektív megnyilvánulási formáinak összemosása ellen jogosan tiltakozó MNSZ-vezetőket, a magyarság legkövetkezetesebb és legerincesebb politikusait a Rajkper után (kapcsán?) koholt vádak alapján 1949 novemberében, (néhány nappal a Kolozsvári Magyar Opera Hunyadi László-bemutatója előtt) letartóztatták.

Az MNSZ azonban még mindig küzdött fennmaradásáért, ha egyre kisebb eséllyel és egyre kevesebb eredménnyel is. A magyarság Nemzetiségi Anyaszervezete a „vetési csaták”, a „vetőmagtisztító versenyek” és a „körzeti utcafelelősök” szintjére lesüllyesztve, korábbi vezetőitől, szakembereitől, gazdasági intézményeitől megfosztva is vigyázta a jövőt: a magyar anyanyelvű iskolákat. Ereje utolsó lobbanásával elérte, hogy oktatási intézményeinek száma — ha átmenetileg és ha önállótlanul is — ismét emelkedjék. 1951-ben már 65 napközi, 523 óvoda, 1503 négyosztályos és 524 hétosztályos elemi (ebből 39 a moldvai csángók falvaiban), 112 középiskola, 80 szakiskola, 1 egyetem és 3 főiskola összesen 16 fakultással dolgozott a jövőnek, hirdetve ezzel a régi román demokraták fogyó, de még funkcionáló hatalmát is.

Amikor 1953 februárjában a Kacsó Sándor helyébe hatalmi szóval kerülő Juhász Lajos és Otrók Ferenc irányításával megkezdődött az MNSZ szervezeteinek önfelosztása, könyvtáraik, épületeik leadása, irattárak központi helyre szállítása, akkor a még működő iskoláikkal, életképes kulturális intézményeikkel, szellemi tartalékok sugalló sajtójukkal régi korok tűzfelőseire emlékeztetve ígérték a megmaradás lehetőségét a megváltozott körülmények között.

Az MNSZ majd kilencszentéi működése a nemzetiségi lét sajátos helyzetéből következően tehát nemcsak a román demokrácia fejlődésének, eredményeinek és torzulásainak legmegbízhatóbb szeizmográfja, hanem az erdélyi magyarság politikai eszmélésének, öntudatosodásának, demokráciát és nemzeti jogegyenlőséget igénylő internacionalista küzdelmeinek és tragikumában is tiszteletet parancsoló kudarcainak bizonyítéka.